

37. Савич Василь Олексійович (? – 1886) походив з дворян Роменського повіту Полтавської губернії, закінчив кадетський корпус, служив офіцером на Кавказі. Купив маєток у північній частині Борзенського повіту при с. Головеньках, де й жив з дружиною Марією Миколаївною Александрович. Був гласним Борзенського повітового та Чернігівського губернского земського зібрань, мировим суддею та головою з'їзду мирових суддів Борзенського повіту. Друг і соратник І.І. Петрункевича, М.А. Імшенецького та братів Волк-Карачевських. Через негаразди в політичному й сімейному житті закінчив життя самогубством (застрелився). Похований у Борзні.

38. Суворов – нотаріус у Борзні.

39. Качанівка – село у Борзенському повіті (тепер – Ічнянського району).

40. Йдеться про приватну київську гімназію В.Н. Ващенко-Захарченко (знаходилась на бульварі Т. Шевченка, 20).

42. Йдеться про матір О.О. Русова Олену Антонівну.

42. Беловодський – представник народників.

43. Йдеться про іменини О.О. Русова.

44. Оленівка – село в Борзенському повіті, розташоване біля р. Борзенки, за 10 км від повітового центру та за 20 км від залізничної станції Плиски на лінії Ніжин – Бахмач.

45. Катерина Яківна Гревс (1856–1891) – дочка викладача англійської мови Київського університету, третя дружина О.Ф. Ліндфорса. О.Ф. Ліндфорс одружився з нею близько 1873 р. У них народилося четверо дочок (Любов (1873–1925), Катерина (1876–1947), Людмила (1882–1952), Анна (Галина) (1885–1937)) та син Олександр (1880–1917).

46. Миссюра – місцевий дрібний землевласник.

47. Михайло – чоловік Христини.

48. Настя Пучкова – служниця, кормилиця дочки Русових, а пізніше дружина М. Маковесева.

49. О.О. Русов у жовтні 1878 – липні 1879 рр. за дорученням Ніжинського повітового земства провів статистичне обстеження повіту, потім впродовж січня – травня 1880 р. друкував статистичний опис у Києві. За дорученням Московського археологічного товариства він у червні – листопаді 1880 р. вів розкопки курганів у Південному Дагестані, потім з лютого 1881 по липень 1882 рр. редагував київську газету "Труд".

50. Йдеться про М. Маковесева, який належав до таємної революційної організації "Народная воля", був заарештований і незабаром засланий до Сибіру.

51. Місцеві жителі – сусіди Русових.

52. Старицький Михайло Петрович (1840–1904) – український драматург, театральний діяч, письменник, активний діяч Київської старої громади.

Андрій Остряко

Неопублікована автобіографія В. Фохта

Доля істориків виявляється не менш цікавою, ніж історія як така. У вирі історичних подій життєвий шлях і діяння людини можуть здаватись несуттєвими. Втім, у людській пам'яті життєдіяльність кожної особистості має знайти своє місце, інакше історія втрачає цілісність та людський вимір. Життєвий шлях Вальтера Рихардовича Фохта – історика й архівіста донині містить багато загадок, частину з яких вдалося з'ясувати завдяки матеріалам Державного архіву Чернігівської області.

В.Фохт і досі перебуває в тіні свого батька Рихарда Августовича Фохта – філолога-латиніста¹, зведеного брата Ульріха Рихардовича – вченого-філолога, дослідника історії російської літератури², а також його сина Юрія Ульриховича Фохта-Бабушкіна – літературознавця та культуролога³. Вочевидь, для створення повного просопографічного портрету цієї непересічної родини необхідно схарактеризувати життєвий шлях та доробок Вальтера Фохта. Його заслуги перед українською архівісти-

кою знайшли своє висвітлення в науковій літературі⁴, однак життєвий і творчий шлях вченого, сповнений несподіваних поворотів, потребує уточнень.

У фонді Ніжинського інституту народної освіти у Державному архіві Чернігівської області збереглась автобіографія В. Фохта, написана 3 вересня 1922 р., разом із заявою про прийняття його до складу щойно створеної в інституті Науково-дослідної кафедри історії культури й мови. Цінність цього документу полягає у тому, що це практично єдине вірогідне джерело до вивчення життєвого шляху В.Фохта, яке є у розпорядженні дослідників. Адже донині не виявлено відомостей про його діяльність після звільнення з посади вченого архіваріуса Ніжинського окружного архівного управління у серпні 1926 р. "з огляду на старість, яка не давала йому можливості інтенсивно проводити працю по окрарху"⁵ та призначення йому персональної пенсії у лютому 1927 р.⁶ Факти біографії, зафіксовані в анкеті у слідчій справі В. Фохта, вкрай непевні через його похилий вік та напружений фізичний та моральний стан⁷. Доля суворо повелась з В.Фохтом. 26 червня 1941 р. його було заарештовано за звинуваченням в антирадянській агітації, а 27 липня 1941 р. В. Фохт помер у тюрмі, не дочекавшись вироку⁸. Тільки 1991 р. його було посмертно реабілітовано згідно з Законом України "Про реабілітацію жертв політичних репресій в Україні" за відсутністю складу злочину⁹.

Текст автобіографії В. Фохта подається мовою оригіналу у відповідності з сучасними правописними нормами. Помилки та орфографічні огріхи, які трапляються в тексті, виправлено без застережень. Нерозібрані місця в тексті документів позначені трикрапкою в квадратних дужках [...].

1. Див.: Фохт Рихард Августович // Викладачі Ніжинської вищої школи. 1820–1920: Біобібліографічний покажчик / Л.В. Гранатович. – Ніжин, 1998. – С. 179–182; Фохт Рихард Августович // Историко-филологический институт князя Безбородко в Нежине. 1875–1900. Преподаватели и воспитанники. – Нежин, 1900. – С. 67–68; Отзыв особой комиссии, рассматривавшей труд г. Р. Фохта, удостоенный премии имп. Петра Великого при первом ее присуждении в 1874 г. "Материалы для упражнений в переводе с русского языка на латинский" (СПб., 1873) // Журнал Министерства народного просвещения. – 1874. – № 7. – Отд. 1. – С. 157–172; Фохт Р.А. Критические замечания к "Тускуланским беседам" Цицерона // Журнал Министерства народного просвещения. – 1875. – № 8. – Отд. классической филологии. – С. 86–88; Фохт Р.А. Логическая связь мыслей в первой книге "Тускуланских бесед" Цицерона // Там само. – 1875. – № 11. – Отд. классической филологии. – С. 41–66; Фохт Р.А. О связи мыслей во второй книге "Тускуланских бесед" Цицерона // Там само. – 1879. – № 12. – Отд. классической филологии. – С. 421–439.

2. Див.: Егоров Б.Ф. Сын профессора и артистки. Очерк о У.Р. Фохте // Звезда. – 2003. – № 7; Фохт У.Р. Пути русского реализма. – М., 1963; Творчество М.Ю. Лермонтова / Ред. У. Фохт. – М., 1964.

3. Див.: Фохт-Бабушкин Ю. Искусство и духовный мир человека. – М., 1982; Вересаев В.В. Собрание сочинений: В 4-х т. / Ред. и сост. Ю.Фохт-Бабушкин. – М., 1985; Фохт-Бабушкин Ю. Художественная культура: проблемы изучения и управления. – М., 1986; Фохт-Бабушкин Ю. Искусство в жизни людей. Конкретно-социологические исследования искусства в России второй половины XX века. История и методология. – СПб, 2001; Фохт-Бабушкин Ю. Социальный статус и имидж гуманитарной интеллигенции. – М., 2001 та ін.

4. Острянюк А., Портнова Т. Фохт В.Р. // Українські архівісти: Біобібліографічний довідник. – К., 1999. – Випуск перший (XIX ст. – 1930-ті рр.). – С. 333–334.

5. Державний архів Чернігівської області. – Ф. Р-5301. – Оп. 1. – Спр. 46. – Арк. 151.

6. Там само. – Спр. 57. – Арк. 51.

7. Там само. – Ф. Р-8840. – Оп. 3. – Спр. 325. – Арк. 6–7.

8. Там само. – Арк. 33.

9. Там само.

№ 1

**Заява Вальтера Фохта завідувачу Науково-дослідної кафедри
при Ніжинському ІНО**

3 вересня 1922 р.

Прилагаю при сем свое краткое Curriculum vitae и список своих печатных трудов, покорнейше прошу зачислить меня научным сотрудником по классической филологии.

В. Фохт

ДАЧО. – Ф. Р-6121. – Оп. 1. – Спр. 281. – Арк. 35. Оригінал.

№ 2

**Curriculum vitae
гражданина Вальтера Фохта**

Родился я, Вальтер Рихардович Фохт, в г. Санкт-Петербурге (ныне Петрограде) в 1862 г. и учился сначала в Петербургской учительской гимназии, а с 1875 г. в Нежинской, которую окончил в 1882 г., после почти двухлетнего перерыва, когда я посещал Лейпцигскую Николаевскую гимназию. Сын заслуженного профессора римской словесности при Историко-Филологическом Институте кн. Безбородко, я поступил в русскую филологическую семинарию (вскоре переименованную в институт) при Лейпцигском университете. Еще в 1886 г. кандидатская моя работа показала мне, что мое призвание – деятельность ученого-исследователя. Однако, учительская деятельность при слабом здоровье, скудном содержании и двадцатилетних заботах о родственниках, помимо своей семьи, не позволяли мне заниматься так, как того требовали магистерский и докторский экзамены. Мои исследования носили характер решения случайно возникавших у меня вопросов, на которые нигде не находилось удовлетворительного ответа. Так у меня составилась обильнейший материал для массы научных статей, которые я надеялся разработать по окончании учительской службы. Две командировки в Лейпцигский и Берлинский университеты при крохотном содержании в 750 и потом в 900 руб. в год дали мне возможность только расширить мой научный кругозор, но не сосредоточиться на какой-либо многофунтовой диссертации. Но, все-таки, мне удалось набросать кое-что и обратить на меня внимание выдающихся профессоров, и известный Emil Hübner в конце 1893 г. и начале 1894 г. даже предлагал мне платную должность при университетской библиотеке в Берлине и, конечно, бесплатную приват-доцента. Уже как бывший русский стипендиат я не мог воспользоваться таким заманчивым предложением. Чтобы удержать за собою авторское право на тот или другой добытый мною научный результат, я отказывался от чтения докладов в Нежинском Историко-филологическом обществе и Русском Археологическом обществе в Петрограде, где я прослужил несколько лет после учительской деятельности в Киеве и Нежине. Печатал я только случайно в силу необходимости и по настоянию друзей. Ко времени отставки моей по болезни в 1914 г. у меня составила и приличная научная библиотека в тысячи томов, материальное обеспечение и надежда на досуг для любимых занятий научного характера. Но внезапно вспыхнувшая война уничтожила сразу все мои

надежды и ожидания, превратив меня в мелкого хуторянина, а внутренняя смута лишила и сына, единственной опоры в старости, и всего трудом и лишениями приобретенного движимого и недвижимого имущества, сделавшими меня и жену нищими почти без одежды и средств к жизни ...

Гражданин

В. Фохт

Список печатных работ гражданина Вальтера Фохта

1. Quoanno Agrippa expeditionem Bosporanam fecerit (в *Griechen Studien Prof. H.J.Lipsius z. 60ten Geburtstage dargebracht Leipzig Tenbner, 1894*).

2. De Asandro, Bosporirege Cioviae, 1895 (в отчете Киево-печерской гимназии за 1893/4 учебный год).

3. О золотом Т. Квинкция Фламинина (Киев, 1899. Известия Нежинского Историко-Филологического Общества при Историко-Филологическом Институте Князя Безбородко).

4. Unter welchen Gestirnen wurden Caesar Agrippa u. Tiberius geboren? Ein Betrag zur chronologischen Bestimmung u. Erklärung der Astronomien des Manilius (в *Philologus* за 1899 г.).

5. Sp. Lentulus u. P.Dolabella 1900 (в *Известиях Нежинского Историко-Филологического Общества*, 1900).

6. Астрономия Манилия. Нежин. 1893 (в *Отчете Нежинской гимназии за 1902-3 уч. г.*).

7. Sp. Lentalus und P.Dolabella (№ 5 на немецком языке с изменениями и дополнениями о transitio ad problem, в *Philologus* за 1905 г.).

8. Отзыв о "Начальном руководстве к изучению латинского языка Михайловского, 8 изд." (в "Гермесе" за 1903).

9. Отзыв о "R.Dietrich: Lateinische Sprache" (в "Гермесе" за 1910 г.).

10. Der Goldstater des T.Quinctius Flaminus (в *Journal international d'archeologie numismatique* за 1910 г., № 3 на немецком языке (в сокращенном виде).

11. Über die Kupfermünze des Q.Oppius (там же за 1911 г.).

12. Die Selenciden münzen der Eremitage zu St. Petersburg (там же за 1911 г.).

13. Звездное небо по Арату Германика (перевод размером [...] *Phoenomena Germanica*, в «Гермесе» за 1908–1911 гг. и отдельно).

14. Die Ptolemäermünzen in der Eremitage zu St. Petersburg (в *Journal international d'archeologie numismatique* за 1912 г.).

15. Zu Cicero u. Germanicus (в *Philologus* за 1912 г.).

По просьбе редакции *Journal international d'archeologie numismatique* перед самой войной были написаны мною для печатания в Афины:

1. Die Münzen von Alexandria u. den Nomen in der Eremitage zu St. Petersburg.

2. Die antiken Münzen von Nordafrika in der Eremitage zu St. Petersburg.

3. Die Münzen von Corinth in der Eremitage zu St. Petersburg.

4. Die Münzen des archaischen Bundes in der Eremitage zu St. Petersburg.

Что стало с рукописями и напечатанными оттисками – я не знаю, так как почтовая связь с Грецией с августа 1914 г. кажется прерванной, и все мои запросы пока остаются без ответа. Черновики, как и другие готовые к печати работы, погибли на даче в 1919 г. Однако кое-что может быть восстановлено, особенно если удастся съездить на несколько месяцев за границу. Это особенно же-

лательно для работы по Манилию, т.к. докторские диссертации и некоторые издания его [...] тоже у меня погибли.

ДАЧО. – Ф. Р-6121. – Оп. 1. – Спр. 281. – Арк. 36–38 зв. Оригінал.

Олександр Коваленко, Людмила Ясновська

Невідомі сторінки "Археологических журналов" С. Гатцука

Разом із сповненим тяжких випробувань і блискучих досягнень двадцятим століттям остаточно відійшов у минуле класичний тип краєзнавця-універсала, який однаково вільно почувався у питаннях географії, археології, етнографії, історії своєї маленької батьківщини. Притаманна цим подвижникам енциклопедична обізнаність у наш час вузької спеціалізації фахівців викликає подив, а повсякденна самовіддана праця – захоплення. До їх числа належав і народний вчитель із с. Старі Чешуйки Мглинського повіту колишньої Чернігівської губернії (нині село Мглинського району Брянської області Російської Федерації) Семен Андронович Гатцук, який з ентузіазмом досліджував археологічні старожитності, пам'ятки архітектури, колекціонував антикваріат, книги і рукописи, піклувався про збереження історико-культурної спадщини. "Універсали гетманов, полковников малороссийских идут на обертки, рушатася, обращаются в груды мусора дворцы, распахиваются ... курганы", – занепокоєно констатував С.А. Гатцук і енергійно намагався зарадити справі.

Досить повне уявлення про коло наукових інтересів і дослідницьку методику С.А. Гатцука дозволять скласти так звані "Археологические журналы" – 5 рукописних зошитів, датованих 1900 – 1903 рр., що зберігаються в Чернігівському історичному музеї ім. В.Тарновського¹.

Фрагмент одного з "Археологических журналов" С.А. Гатцука за нез'ясованих обставин потрапив до особистого фонду відомого українського ученого П.І. Смолічева, що зберігається у Науковому архіві Інституту археології НАН України (зауважимо, що у 20-х рр. він працював у Чернігівському державному музеї)². Вони становлять значний інтерес у контексті біографії С.А. Гатцука та взаємин між місцевою владою та аматорами старовини, які часом набували характеру відкритого або прихованого протистояння.

Приводом до конфлікту, про який ідеться в "Археологическом журнале" С.А. Гатцука, стала його активна участь у підготовчих роботах до XII Всеросійського Археологічного з'їзду, що мав відбутися у 1902 р. в Харкові. На пропозицію тамтешнього Попереднього комітету в травні 1900 р. обов'язки його регіонального осередка взяло на себе Ніжинське історико-філологічне товариство, членом якого, зокрема, був С.А. Гатцук. У складі Товариства було створено спеціальну Археологічну комісію, покликану безпосередньо координувати діяльність місцевих істориків та краєзнавців, які надсилали до Ніжина відомості про історико-культурні пам'ятки Чернігово-Сіверщини й старожитності для вис-тавки, що зазвичай супроводжували подібні наукові форуми³. До цієї роботи долучився і С.А. Гатцук. Серед інших матеріалів, які він відправив до Ніжина, були опис замиського палацу останнього гетьма-